

ня: проект. - Страсбург, 1997. - 32 с.

13. Европейская хартия регионального самоуправления будет открыта для подписания 15 октября 2008 года // ИА REGNUM. - 2008. - 11 апр.

14. Конституционное (государственное) право зарубежных стран: учебник: в 4 т. / отв. ред. Б.А. Страшун. - М.: БЕК, 1996. - Т. 1-2. - [Электронный ресурс]: www.pravoznavec.com.ua/books/92/4963/25

15. Основной закон Федеративной Республики Германии, 23 мая 1949 года - [Электронный ре-

сурс]: http://www.1000dokumente.de/?c=dokument_de&dokument=0014_gru&object=translation&l=ru

Абдалказим М. А.
аспірант кафедри конституційного права та правосуддя
Одеського національного університету
ім. І.І. Мечникова
Надійшла до редакції: 22.03.2014

УДК 343.84

ЕЛЕКТОРАЛЬНИЙ АБСЕНТЕЇЗМ В УКРАЇНІ ЯК ЗАГРОЗА ДЕМОКРАТІЇ

Прудка Л. М.

У статті розглядаються питання щодо підстав, умов і наслідків для демократії електорального абсентеїзму на сучасному етапі розвитку України. Наведений аналіз проблемних причин розвитку в Україні електорального абсентеїзму та шляхи його подолання.

Ключові слова: абсентеїсти, виборці, індиферентність, електоральний абсентеїзм, електорат, електоральна поведінка, електоральний процес.

В статье рассматриваются вопросы, касающиеся оснований, условий и последствий для демократии электорального абсентеизма на современном этапе развития Украины. Приведенный анализ проблемных причин развития в Украине электорального абсентеизма и пути его преодоления.

Ключевые слова: абсентеисты, избиратели, индифферентность, электоральный абсентеизм, электорат, электоральное поведение, электоральный процесс.

This paper deals with the grounds, conditions and consequences for democracy electoral absenteeism in the modern development of Ukraine. The above analysis of the causes of the problem in Ukraine electoral absenteeism and ways to overcome it.

Keywords: absentee voters, indifference, electoral absenteeism, voters, electoral behavior electoral process.

Становлення й розвиток демократичних процесів в Україні пов'язаний насамперед з організацією та проведенням демократичних виборів, у процесі яких електорат визначає те, які саме політичні партії та політики будуть, з одного боку, займатися законотворчою діяльністю; з іншого - керувати країною, місцевими органами влади, вирішувати питання місцевого самоврядування.

Наразі, проблема електорального абсентеїзму в Україні стоїть досить гостро, особливо в останні декілька років, що приводить до того, що рішення щодо виборів представницьких органів, глави держави, посадових осіб стали прийматися меншістю населення.

Метою статті є дослідження підстав, умов і наслідків для демократії електорального абсентеїзму на сучасному етапі розвитку України.

За радянських часів проблема електорального абсентеїзму практично не досліджувалася, а праці були присвячені критиці абсентеїзму в західних державах.

Перші роботи з'явилися в Росії на початку 80-х років минулого сторіччя. У 80-і роки у світ вийшли праці

Є.Г. Андрющенко, В.Г. Афанасьєва, Е.Я. Баталова, Ф.М. Бурлацького, А.В. Дмитрієва, Н.М. Кейзерова, В.С. Комаровського, Ю.П. Ожегова, Г.Х. Шахназарова, О.В. Рукавишнікова та інших.

Проблема абсентеїзму розглядалася в роботах С.М. Варламової, А.А. Галкіна, В. Гимпельсона, В.Я. Гельмана, Г.В. Голосова, О.С. Гончарової, В.З. Измайлова, І.П. Лопушинського, Г.Н. Ляхової, О.В. Оверчука, І.В. Охременко, Т.В. Поліхуна, І.О. Поліщука, М.І. Росенко, Є.М. Сергєєва, А.П. Страхова, Н.М. Чорної, Ю.Д. Шевченка та інших.

Разом з тим, слід підкреслити недостатню ступінь вивченості проблеми розвитку електорального абсентеїзму в Україні та вплив його на демократію. Аналіз наукової літератури свідчить про порівняно незначну кількість робіт, присвячених електоральному абсентеїзму.

Сам по собі абсентеїзм - це термін широкого застосування. У загальних рисах абсентеїзм визначається як відсутність індивідів у певному місці в певний час і пов'язане з цим невиконання відповідних соціальних функцій. При цьому виділяється незліченна кількість відтінків цього явища. Один із видів абсентеїзму є електоральний - ухилення виборців від участі в голосуванні на виборах різного рівня. Цим терміном прийнято означати байдуже відношення населення до політичного життя, ухилення виборців від участі в ньому. Залежно від мотивів неучасті у виборах виділяють наступні види електорального абсентеїзму: аполітичний, економічний, політичний, соціальний.

Електоральний абсентеїзм - це складне й багатовимірне явище, його прояви, причини й наслідки не можна оцінювати однозначно. З одного боку, зростання абсентеїзму свідчить про нестабільність політичної системи, зниження рівня легітимності державної влади, недовіру людей до владних інститутів, імітаційному представництві інтересів в органах влади. Значне число абсентеїстів може бути ознакою неефективності українських державних інститутів, відсутності «прозорості» в діяльності держави, низькому рівні політичної конкуренції.

Електоральний абсентеїзм не означає повного виключення громадянина з поля політичних владних відносин, тому що він, як правило, залишається законослухняним громадянином, сумлінним платником податків тощо. Позиція неучасті, що зайнята громадянином, стосується тільки тих видів політичної діяльності, де він може якимось чином проявити себе як активна особистість: висловити свою думку, висловити свою приналежність до якоїсь групи чи організації, визначити своє ставлення

до того чи іншого кандидата на виборах.

Також слід розглядати феномен електорального абсентеїзму, який суперечить основам конституційного ладу України, адже “головним обов’язком держави є утвердження й забезпечення прав і свобод людини” [6, стаття 3], а “громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади” [6, стаття 38], що припускає відмову від абсентеїзму, аполітичності. Крім того, у Конституції нашої держави закріплено: “Єдиним джерелом влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо і через органи державної влади та органи місцевого самоврядування” [6, стаття 5]. З іншого боку, громадяни України є вільними людьми, вони беруть участь у виборах добровільно, ніхто не має права їх примушувати, що дає їм можливість не брати участі в політичному житті держави, виборчій кампанії. Тобто абсентеїзм є й проявом свободи людини в суспільстві. Проте свобода від неучасті в політичному житті може обернутися відчуженням індивіда, укоріненням байдужості до громадських і політичних справ суспільства й держави [3].

У нашій країні, як і в багатьох інших, електоральний абсентеїзм - досить поширене явище. Причини нез’явлення виборців на вибори можуть бути різними: вияв соціально-політичної апатії, байдуже ставлення громадян до здійснення своїх політичних прав і до того, хто переможе на виборах. Також наразі стає актуальною причина - протест частини виборців проти існуючих порядків, проти політичних ігор тих самих сил. Громадяни розчаровані щодо партійних програм, у діяльності або бездіяльності уряду, вони не чекають покращення ситуації в країні, не вірять більше обіцянкам і не бажають віддавати свій голос за кого б то не було [4].

Електоральний абсентеїзм є небезпечним явищем, котре приводить до зниження чисельності виборців, при всьому тому що вибори вважаються такими, що відбулися. Згідно з національним законодавством вибори визнаються такими, що відбулися, за будь-якої явки виборців на виборчі дільниці. Діє вочевидь абсурдне правило: «Якщо хоча б один виборець бере участь у виборах, то вони вважаються такими, що відбулися».

Так, достатньо тривожним прикладом є отримання перемоги на проміжних виборах (липень 2013 р.) у Севастополі кандидата В. Новинського (виборчий округ № 224), де на виборчі дільниці прийшло лише 23,91 % громадян [10, 122].

Так, на виборах Президента України 25 травня 2014 року чекали високу явку. Її заздалегідь пояснювали активністю людей у зв’язку з Майданом і наступними подіями в Україні. У результаті - вибори - 2014 дали найнижчий показник за всю історію президентських виборів.

У 2010 році на вибори прийшли 25,5 млн. осіб: за Віктора Януковича проголосували 12,5 млн. (8,7 млн. у першому турі), за Юлію Тимошенко - 11,6 млн. У 2014 - прийшли 17,8 млн. виборців : за Петра Порошенка віддали голоси 9,8 млн., за Юлію Тимошенко - 2,3 млн. Порівнювати ці цифри, звичайно, не зовсім коректно через природний спад населення, втрати Автономної Республіки Крим і блокування голосування в Луганській і Донецькій областях. Але активність виборців загалом по країні - річ уперта: явка 2014 року становить 60,3 %, тоді як за всю історію президентських виборів найнижчий показник був у першому турі виборів 2010 року - 66,8 %.

Пасивність виборців можна було б пояснити не го-

лосуванням в АРК і в більшій частині Донбасу. Однак це буде невірно: у Донбасі ЦВК при підрахунку явки врахував лише ті округи, за якими були отримані результати (тобто по 8 округах з 34). Тому статистика в Донецькій області показала 15 %, а в Луганській - 38,9 %. Реальна ж явка по цих областях загалом склала відповідно 3 % і 4,6 %. Тобто, якщо вважати показник по всій країні з урахуванням всіх виборців Донбасу, то він склав 51,5 %. А якщо ще врахувати 1,5 млн. кримських виборців, то явка знизиться до менш 50 %.

Насправді, низька явка вийшла не тільки через Донбас. Падіння порівняно навіть з першим туром 2010 року спостерігалось по всіх областях півдня та сходу. Навіть у благополучній Дніпропетровській області на дільниці прийшли 55,5 % виборців, що на 11 % менше, ніж у 2010 році. Таке ж падіння в Херсонській і Миколаївській областях (9 % і 12 % відповідно). А ось Харківська, Одеська та Запорізька області синхронно показали зниження явки відразу на 17 %. Харків’яни й одесити взагалі за відсутності військових дій продемонстрували показник відвідування ділянок менше п’ятдесяти відсотків - 47,9 і 46 % відповідно. У херсонців і миколаївців він трохи вище - 51 %.

Але якщо пасивність південно-східного регіону можна пояснити відсутністю реального кандидата від регіону, то деякі цифри пояснити складно. Справа в тому, що падіння явки відбулося в абсолютній більшості регіонів країни, навіть у порівнянні з вельми пасивним першим туром 2010 року. 1-2 % недодали Вінницька, Волинська, Кіровоградська, Полтавська, Рівненська, Сумська та Чернігівська області, а також стояв у чергах Київ. А рекордні для Центральної та Західної України мінус 5,7 % видало найвіддаленіше від району АТО Закарпаття.

І тільки вісім областей підвищили явку на 0,2-3 %: Хмельницька, Житомирська, Івано-Франківська, Київська, Тернопільська, Черкаська та Чернівецька області. А рекордні плюс 4,5 % видали львів’яни [7].

«Не могло бути багато, не знаю, на чому ґрунтувалися очікування високої явки, - каже політолог Володимир Фесенко. - Так, був патріотичний підйом у Києві та Галичині, але одночасно з цим заздалегідь було відомо, що на південному сході явка буде низькою. Частина колишніх прихильників Партії Регіонів вибори проігнорувала. Вони або не бачили, за кого голосувати, або загалом критично ставляться до нинішньої влади й проведеними нею виборів. Той самий фактор, хоча й меншою мірою, зіграв свою роль у ряді регіонів центральної України. Отже, загалом сталося те, що насправді очікувалося. У Києві явка знизилася через «бардак» у виборчих комісіях» [8].

Отже, проблема абсентеїзму виборців набуває вигляду електоральної кризи. Дійсно, та обставина, що на подібних виборах беруть участь у голосуванні замало виборців, несе за собою негативний наслідок для демократії, держави та виборців [10, 122].

При цьому ще раз необхідно відзначити, що низький рівень політичної участі громадян не є виключно українською проблемою. Електоральний абсентеїзм спостерігається незалежно від громадянства. Навіть у розвинених демократичних країнах Європи залучення громадян до участі у виборах представляє собою завдання аж ніяк не з простих.

У деяких країнах участь у голосуванні розглядається як найважливіший громадянський обов’язок і законодавчо передбачається обов’язковий вотум, тобто юридичний обов’язок виборців взяти участь у голосуванні. З метою

подолання абсентеїзму використовують методи негативного впливу: за ухилення нараховуються штрафи, обмежується підприємницька діяльність, прийняття на державну службу; можливе тимчасове тюремне ув'язнення. Також присутні методи позитивного впливу: виплата грошової винагороди за участь у голосуванні з бюджету чи надання додатково до відпустки одного дня. Існують приклади, коли в країнах обов'язковий вотум і принцип вільної участі у виборах законодавчо суміщені. Наприклад, Конституція Італійської Республіки 1947 ч. 2 ст. 48 визначає: «Голосування - особисте і рівне, вільне і таємне. Його здійснення є громадянським обов'язком» [1, 101].

У будь-який час і в будь-якій країні будуть громадяни, що не беруть участь у виборах з об'єктивних причин (фізичні вади, раптова хвороба, від'їзд, інші життєві обставини, що роблять неможливим явку на виборчій дільниці). Разом з тим, існують і інші причини електорального абсентеїзму в Україні. Експерти виділяють цілий комплекс таких, серед яких основними є наявність соціально-психологічних факторів, наприклад, низький рівень життя населення країни. Громадяни з низькими доходами були й залишаються вкрай аполітичними. Іншою причиною є те, що явка на виборах багато в чому залежить від рівня правової культури й громадянської позиції виборців, які нині в сучасних умовах потребують вдосконалення. Отже, стає очевидно, що проблема електорального абсентеїзму в Україні стоїть так гостро переважно через відсутність електоральної культури в населення, а також будь-якої грамотної просвітницької та освітньої роботи серед нього. Також слід підкреслити емоційне відчуження громадян від влади, пов'язане з високим рівнем корумпованості та некомпетентності існуючих владних інститутів, що викликає низьку довіру до політиків.

Наведений аналіз проблем і наслідків електорального абсентеїзму на сучасному етапі розвитку демократії в Україні дає підстави зробити наступні висновки:

виборчий процес набуває вирішальної ваги серед інших політичних процесів, що зумовлено загальною демократизацією, яка стала однією з головних тенденцій сучасного світового розвитку;

електоральний абсентеїзм - це складне й багатомірне явище, його прояви, причини й наслідки не можна оцінювати однозначно. З одного боку, зростання абсентеїзму свідчить про нестабільність політичної системи, зниження легітимності державної влади, імітаційному представництві інтересів в органах влади. Значне число абсентеїстів може бути ознакою неефективності державних інститутів, низького рівня політичної конкуренції;

комплексне визначення електорального абсентеїзму, під яким розуміється форма електоральної поведінки, яка виражається в неявці громадян на вибори, зумовленому байдужим або протестним відношенням до виборних органів влади або інституту загалом. Це виникає з тої причини, що виборці розглядають участь у виборах не стільки як канал залучення до прийняття та ухвалення управлінських рішень або як інструмент діалогу з владою за погодженням інтересів і курсу політики, а швидше як спосіб виразити свою підтримку або протест державній владі й політикам. Звідси й високий потенціал абсентеїчного типу поведінки, а також протестного голосування на виборах;

конституційна реформа, що проводиться в нашій країні, частиною якої є трансформація виборчого законодавства, поза сумнівом, накладає свій відбиток на характеристики абсентеїстів на всіх рівнях виборів;

відсоток явки громадян на вибори не можна розглядати як однозначний показник, оскільки, з одного боку, значна кількість громадян, яка бере участь у виборах,

свідчить про стабільність демократії - у громадян є право вибору тієї чи іншої лінії поведінки, яка відповідає їх інтересам [2]; ефективності зв'язку суспільства й виборних органів влади. З іншого боку, безсумнівно, є свідченням індиферентності громадян до виборів, політичних подій;

вкрай низький рівень електорального абсентеїзму дійсно свідчить про електоральну кризу, незбалансованість правової культури або мобілізаційну й примусову електоральну політику держави;

низька активність громадян у виборах значною мірою викликана відчуженістю їх від влади, недовірою до неї, пасивністю та байдужим ставленням громадян до здійснення своїх політичних прав.

Для подолання причин електорального абсентеїзму необхідно визначити наступні кроки, які представляються нам найбільш ефективними зараз: підвищення рівня прозорості роботи державних інститутів; підвищення електоральної та правової культури населення; наявність впливу соціальних факторів на поведінку українського електорату, які створювали б зацікавленість громадян в електоральному процесі; підвищення духовного, економічного, культурного й політичного престижу країни в очах її громадян.

Література

1. Абсентеїзм та його вплив на становлення парламентаризму / М.І. Росенко. - [Електронний ресурс]: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pubupr/2011_3/doc/2/06. - Заголовок з екрану.
2. Активізація протестних рухів як вияв загострення соціальної напруги у світі / О.В. Оверчук. - [Електронний ресурс]: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/App/2012_44/Overchuk. - Заголовок з екрану.
3. Абсентеїзм як чинник виборчого процесу у сучасній Україні / І.П. Лопушинський - [Електронний ресурс]: <http://www.ipro.org.ua/news/1362/>
4. Вилучення графи «Проти всіх» може спонукати до протестів у інший спосіб / А. Биченко. - [Електронний ресурс]: http://www.uceps.org/ukr/expert.php?news_id=1774. - Заголовок з екрану.
5. Гончарова О.С. Абсентеїзм як феномен політичного процесу / О. С. Гончарова // Сучасне суспільство. - 2013. - Вип. 1. - С. 40-47. - [Електронний ресурс]: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/cuc_2013_1_7.pdf
6. Конституція України: від 28 червня 1996 року № 2222-IV. - [Електронний ресурс]: <http://zakon.rada.gov.ua/>.
7. Матеріали за базою даних Центральної Виборчої Комісії України. - [Електронний ресурс]: <http://www.cvk.gov.ua>
8. Не знаю, на чем основувались ожидания высокой явки / В. Фесенко - [Електронний ресурс]: http://penta.org.ua/expert_comments/1999/ - Заголовок з екрану.
9. Поліщук І.О. Громадяни як виборці: проблема формування свідомої позиції / І.О. Поліщук // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна „Питання політології”. - Харків, 2002. - № 555. - С. 148-156.
10. Шинкаренко О.Є. Електоральний маркетинг та електоральний абсентеїзм / О.Є. Шинкаренко // Грані. - Д.: Дніпропетровський нац. ун-т, Центр соц.-політ. досліджень, 2013. - № 10. - С. 121-126.

Прудка Л.М.

*кандидат психологічних наук,
доцент кафедри конституційного
та міжнародного права ОДУВС
Надійшла до редакції: 27.03.2014*